

Algemeen blazoen Land van Luik

Een gids, een mens zoals een ander, maar weetigergi ... Ik heb voor u getest...

Update: 2022/06/21

Osmose tussen bisdom en prinsdom in het Land van Luik

KORT HISTORISCH OVERZICHT VAN HET BEGIN TOT HEDEN

van het bisdom Tongeren-Maastricht-Luik en van het ontstaan van het prinsdom Luik, dat geen homogene entiteit is maar een samenvoeging van meerdere territoriums waarover de bisschop van Luik heer is.

Als gids gebruik ik veel de termen "prinsbisschop" en "prinsdom Luik", begrippen die zeker gekend zijn in Limburg en Luik. Maar hoe meer ik lees en leer over de Luikse geschiedenis, hoe meer ik weet dat ze met nuances moeten gebruikt worden. Zonder "Albert, prince de Liège" te vergeten.

WOORD VOORAF

De vele datums in deze tekst zijn belangrijk, nuttig, om de feiten precies in de tijd te plaatsen en ze te kunnen vergelijken met anderen.

Alvorens de geschiedkundige- en geografische evolutie van het Land van Luik uiteen te zetten is het nuttig om het te situeren in de schoot van de gebieden die België zullen worden.

Tijdens Oud-Bewind: na Julius Caesar (*De Belgen zijn de dapperste ...*) en dat zijn niet de Belgen van huidig België), moet men praktisch wachten tot de 15de eeuw om opnieuw over de "Belgen" iets te horen. Dit gebeurt onder Filips de Goede (15de E.), hertog van Bourgondië. Justus Lipsus noemde hem *Belgii Conditor*, beschermer van de Belgen; waarschijnlijk bedoelde hij de Franstaligen van de Zuidelijke Lage Landen.

Het woord *België* wordt weinig gebruikt gedurende de Brabantse Revolutie van 1790.

Het is in Frankrijk dat men dit het meest tegenkomt¹. Het bijvoegsel *Belg* wordt daarentegen meer gebruikt. Wat betreft de etymologie van *Belg*, moet men naar het Keltische tijdperk teruggaan om de kwalificatie terug te vinden van strijdlustig, oorlogszuchtig, dapper, razend, enz.

Buiten het "prinsbisdom" Luik (bestaande uit meerdere graafschappen en heerschappijen) en het prinsdom van Stavelot-Malmedy was het territorium van het huidige België gevormd door hertogdommen, graafschappen enz. waarvan de belangrijkste zijn:

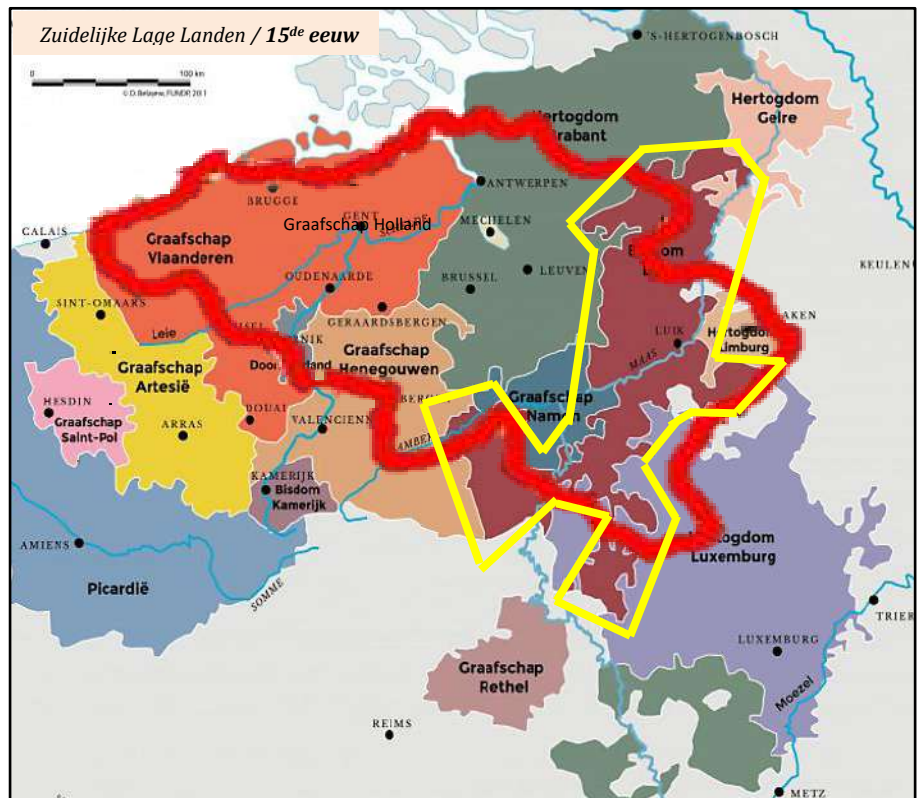
- * Hertogdommen : Brabant, Luxemburg, Limburg;
- * Graafschappen : Vlaanderen, Henegouwen, Namen;

* Margraafschappen (markizaat) van Antwerpen en meerdere "kleinere" heerschappijen.

Vlaanderen was een groot graafschap van Frankrijk waarvan de graaf *pair de France* was. De andere vorstendommen behoorden tot het Duitse Keizerrijk.

In de 14^e eeuw komen die provincies –behalve Luik en Stavelot-Malmedy– in handen van de Bourgondiërs, dankzij huwelijken, erfenissen, veroveringen, aankopen.

Hun invloed is zo groot dat ze onwettelijke kinderen en neven op bisschoppelijke zetels met burgermacht plaatsen, o.a. David van Bourgondië (1456-1496) te Utrecht en Lodewijk van Bourbon (1456-1482) te Luik. De hertogen van Bourgondië regeren zo onrechtstreeks op deze *prinsbisschoppelijke* territoriums.

¹ Jean Stengers: *Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918*

De Bourgondiërs sterven uit met Karel de Stoute (†1477) en diens dochter Maria (†1482); hun bezittingen gaan over naar de Habsburgers. Na Philips de Schone, naar de "Spaanse" Habsburger Karel V, die ze afstaat aan de Oostenrijkse tak.

Zowel Karel V als de Oostenrijkse Habsburgers worden keizer. Maar ze zijn ook hertog van Brabant, van Luxemburg, van Limburg, graaf van Vlaanderen, van Henegouwen, van Namen, ... Deze eigendommen zijn van hen, ze zijn er eigenaars van.

Daarom is het foutief om te beweren dat België onder Spaans en Oostenrijks bewind stond. Zoals het foutief is om "Spaans- en Oostenrijks- België" te citeren. België is nooit onder Spaans of Oostenrijks gezag geweest! Noch de Spanjaarden, noch de Oostenrijkers heersten over onze territoriums. De Habsburgers waren hier thuis; maar uiteraard beheerden zij deze Brabantse, Vlaamse, Henegouwse en Naamse territoriums vanuit Madrid of Wenen

Als bewijs: de Bourgondiërs sloegen eigen munten in elk van deze *provincies*.

Om zich ervan bewust te maken, moet men denken aan de Blijde Inkomsten die de nieuwe heren, de "keizers", maakten in hun territoriums. Zij zwoeren op de bijbel dat ze er de wetten en gewoonten zullen eerbiedigen². Vandaar de moeilijkheden om een standaardisatie van de Oostenrijkse wetten hier op te leggen zoals zij het wens-ten.

Daarbij, waren de Spanjaarden in Madrid niet tevreden – een eufemisme– dat Karel zijn Spaanse koninkrijken beheerde met Brabantse en Vlaamse heren, begin 16de eeuw.

Nochtans, traditioneel –uit gemakzucht?– spreekt men wel van "Spaanse- of Oostenrijkse periode" om te verwijzen naar de belangrijkste heer.

Prof. Cauchies (UCLouvain) geeft de naam "*union personnelle* / persoonlijke unie" aan deze situatie³.

Zie kaarten p. 9.

Ook het Land van Luik hing af van de keizer, maar de bisschop was een tussenechelon. Idem voor het abbatiale prinsdom Stavelot-Malmedy.

1. Bisdome Tongeren-Maastricht-Luik

De Katholieke Kerk gaat gebruik maken van de Romeinse administratieve verdeling. Zo werd *Civitas Tungrorum* de zetel van het bisdom Tongeren. Begin 4de eeuw zou Sint-Maternus er de eerste bisschop van zijn.

Abt Heriger van Lobbes (9de eeuw) citeert voorgangers maar geeft toe weinig over hen te weten.

Om nog onduidelijke redenen zetelden de bisschoppen van Tongeren in Maastricht –belangrijker handelskruispunt– waarschijnlijk sinds Servaas (345-384?) of sinds Monulfus (549-598) volgens andere bronnen. Het bisdom blijft nochtans *Civitas Tungrorum* heten, er is dus geen sprake van bisschop van Maastricht, maar van *bisschoppen van Tongeren residerend in Maastricht...* maar zij beweren van wel.

Lambertus, bisschop van Tongeren (in Maastricht) wordt vermoord in Luik op 17/9/705 (ten laatste), waar hij bad in de woning waar hij op dat ogenblik verbleef. Hij wordt begraven in Maastricht. Door het toestromen van bedevaarders, laat zijn opvolger Hubertus (705-729) het stofelijk overschot van Lambertus overbrengen naar Luik. Met de heiligverklaring van Sint-Lambertus wordt Luik een belangrijke pelgrimsplaats.

Niets wees er nochtans op dat Sint-Hubertus de stoel van de bisschop naar Luik wou overbrengen⁴.

Men spreekt dikwijls –verkeerd– over bisdom *Tongeren-Maastricht-Luik*, zelfs van het *bisdom Luik* sinds bisschop Hubertus. Dat is waarschijnlijk toe te schrijven aan drie feiten:

- I. Dat Hubertus regelmatig aanwezig was in Luik.
- II. De aanwezigheid van de relikwie van Sint-Lambertus
- III. Aan de wens van Hubertus om in *dorpje* Luik begraven te worden. Dat bleef zo tot zijn overbrenging naar de huidige stad Saint-Hubert, in 743.

De transfer van het bisdom naar Luik zal gebeuren omstreeks 800, wanneer het martyrium verheven wordt tot kathedraal. Dat gebeurde op initiatief van Karel de Grote die het spiritueel belang dat Luik had met eigen ogen had kunnen waarnemen. Maar vooral ook dankzij de familiale banden tussen Lambertus en de *Pepiniden* (familie Pepijn) die een bijzondere verering hadden voor Sint-Lambertus. Karel de Grote vierde bijvoorbeeld Pasen in Luik in 770.

Rekening houdend met deze feiten gebeurde de benaming *bisschop van Luik* in drie fasen⁵:

- I. **± 800**: het martyrium wordt kathedraal, dus zetel van een bisschop. De eerste zou Gerbaldus zijn (787-809) of zijn opvolger Walcandus (810-832) waarover, tijdens diens ambtstermijn, een oorkonde informatie geeft. Nochtans spreekt men nog steeds over bisdom Tungris zoals vermeld in het Verdrag van Meersen (870).
- II. **b. 882**: Luik wordt *Civitas* (zetel van een bisschop) genoemd. Bisschop Franco (856-900) wordt zo de eerste bisschop van Luik. Tot dan waren de bisschoppen die resideerden in Luik of Maastricht nog steeds bisschop van Tongeren of *évêques des Tongrois* of nog *episcopus Tungrensis*.
- III. **920-945**: Het is pas onder bisschop Richer dat men een diploma (document) vindt met vermelding **bisschop van Luik**.

² De Belgische vorsten houden deze traditie in eer, weliswaar zonder te zweren de oude Wetten en Gewoontes te eerbiedigen

³ Voordracht « Histoire de Liège », ULiège, 14/1/2016

⁴ Jean Lejeune: *La principauté de Liège*, Asbl Le Grand Liège, p.21 ; Idem, Éd. Wahle, 1980, p. 36

⁵ Briefwisseling met PhDr F. Marchesani, Dir. Archeoforum

a. Belang van het bisdom Luik

Hoewel het Concilie van Trente (1545-1563) slechts één bisdom per bisschop toelaat, stonden sommige Luikse bisschoppen aan het hoofd van meerdere bisdommen.

Tijdens de 16de en 17de eeuw genoten vooral de Beierse bisschoppen van deze privileges (Hildesheim, Regensburg, Freising, ...). Daarbij soms ook aartsbisschop van Keulen, dus keurvorst.

Wel vóór Trente, was Erardus van der Marck (1505-1538) ook bisschop van Cambrai (1505), Chartres (1507) en aartsbisschop van Valencia (1520). En nog vele andere bisschoppen van Luik ontvingen “gunsten”.

Waarom genoten ze van die privileges? Het Land van Luik grensde aan protestantse burens: de Lage Landen en Duitsland. Men had een sterke prins nodig om de vooruitgang van de reformatie tegen te houden. Daarenboven was het moeilijk om iets te weigeren aan de machtige Wittelsbach van Beieren.

Wat Erardus van der Marck betreft, zijn lobbywerk voor de verkiezing van Karel V tot keizer (1519), tegen de Franse koning Frans I, was zo overheersend dat het hem een aartsbisdom, een abdij en een kardinaalshoed opbrengt; een aartsbisdom dat Frans I hem beloofd had maar aan een familielid van zijn vrouw had gegeven. Meerdere Luikse bisschoppen werden trouwens ook bekroond met de titel van kardinaal.

Vóór 1559 is het bisdom Luik indrukwekkend: 20.000 km², of $\frac{2}{3}$ van het huidige België.

Maar in 1559 kon de Spaanse koning Filips II niet verdragen dat de bisschop van Luik heerste over parochies die tot zijn territoriums behoorden. Hij overtuigde de paus Paulus IV om de bestaande bisdommen te herverdelen in drie nieuwe aartsbisdommen waaronder Mechelen, en veertien nieuwe bisdommen⁶.

Luik, en ook andere bisdommen verliezen al hun rechterlijke bevoegdheden in de parochies die behoren tot de territoriums van de Spaanse koning Filips II. De oppervlakte van het Luikse bisdom wordt praktisch gehalveerd: van 20.000 km² naar 11.000.

Denk ook aan de machtige kanunniken van de Luikse kathedraal O.L.V. en Sint-Lambertus die zes pausen aan de Katholieke Kerk leverden⁷.

2. “Prinsdom”, hertog, markies, graaf, baron,

a. “Prinsdom”

Karel de Grote (748-814) verdeelt zijn keizerrijk in hertogdommen, markgraafschappen (*markizaten*) en graafschappen. Ze worden gecontroleerd door de beroemde *missi dominici*, controleurs gestuurd door de keizer.

Bovendien worden de bisschoppen benoemd door keizer Karel de Grote en zijn opvolgers. Ze worden gekozen onder edellieden die trouw zijn aan de kroon en worden opgeleid in keizerlijke scholen (kapittels en/of abdijen).

Hertogen en graven zijn *gouverneurs* met heel veel macht: ze hadden het recht om munt te slaan, stadswallen bouwen, een leger oproepen, en ze hadden rechtspraak in handen.

Deze functies waren niet erfelijk! Wanneer de bekleder stierf kwam het domein terug in handen van de keizer die een nieuwe opvolger aanduidt, soms een zoon, maar dat was niet altijd het geval.

Franse koning Karel de Kale –die minder macht binnen zijn rijk bezat– wordt verplicht om de erfelijkheid van het grafelijke ambt te erkennen in 877.⁸

In het Heilig Roomse Rijk zal dit pas gebeuren in 1024, onder Konrad II.

Om die situatie te vermijden, gaf de keizer die regale rechten of burgerrechten, aan geestelijken, bisschoppen of abten, die uiteraard geen afstammelingen hadden. Wanneer deze overleed kreeg de keizer zijn eigendom terug en kon hij een nieuwe graaf aanduiden. Een geniale idee dat aan de basis ligt van de Keizerlijke kerk, *Reichskirche*, de Duitse Heilig Roomse Kerk. Dat bestond al in Frankrijk, maar niet zo systematisch⁹.

De eerste die ervan geniet is Bruno, aartsbisschop van Keulen, broer van keizer Otto II die hertog van Neder-Lotharingen wordt. De tweede is **Notger** (972-1008), bisschop van Luik, hij wordt **graaf van Hoei** in 985. Luik is zo *dochter* van het Heilig Roomse Rijk, zoals nu nog te lezen is op het portaal noord van de huidige kathedraal Sint-Paulus:

Notger was al bevestigd in zijn immuniteit in 980, wat betekent dat hij genoot van alle machten in de domeinen eigen aan het bisdom en dat zijn suzerein –hertog van Neder-Lotharingen– er geen macht had. Door die immuniteiten genoot de bisschop van Luik van de *grafelijke* macht over alle eigendommen van Sint-Lambertus, maar zonder de titel *graaf* te dragen.

De Provincie en de Stad Luik vierden al in 1980 het millennium van het “prinsdom”, maar dat was eigenlijk een foutieve keuze. Het had moeten 1985 zijn.

Notger overwoog om de bisschoppelijke zetel over te brengen naar Hoei, hoofdstad van zijn graafschap, gemakkelijker te verdedigen, maar te ver van de plaats waar Lambertus de marteldood is gestorven. Hij versterkt Luik met een omwalling zodat Luik een grote stad wordt. In Luik zeggen ze:

**“Luik, je dankt Notger aan Christus,
en al de rest aan Notger”**

b. Wereldlijke eigendommen:

van de Luikse bisschoppen nemen toe in de loop der eeuwen. Ze ontvangen, erven en kopen meerdere belangrijke domeinen, waarvan de belangrijkste waren (met naam van de begunstigde bisschop.

⁶ Pauselijke *Bulla Super Universus*, du 12/5/1559

⁷ J.-P. Dechesne : *De Luikse pauzen*, Maendachboekje 72 (naar jaar 2018)

⁸ Zie bijlage A

⁹ J.-L. Kupper, B. Demoulin : *de l'An Mil à la Révolution* – Privat, 2002

- **985/07/07 : graafschap Hoi**, Notger. Gift van Keizer Otto III – Volgens historici is dit de **stichtingsakte van het “prinsdom”**.

- **987: graafschap Brugeron / Bruningenrode** (tussen Tienen, Dijle en Gete), Notger. Gift van Otto III. Verloren in 1013, bij de Slag van Hoegaarden, tegen Brabant. Luik behoudt Hoegaarden, Beauvechain, Tourinnes-la-Grosse en Chaumont-Gistoux.

1014: heerschappij Franchimont, Balderik II; wordt later **markgraafschap/markizaat**.

- **1040: graafschap Haspinga** (Haspengouw), Nithard - Gift van keizer Hendrik III. Opgenomen in het “prinsdom”, zodat de ligging praktisch niet gekend is, waarschijnlijk Waremmes.

- **1096: castellum van Couvin**, gekocht door Otbert van graaf Boudewijn II van Henegouwen.

- **1096: hertogdom van Bouillon**. Otbert koopt het kasteel en het grote leengoed van Godfried IV, in geldnood door zijn kruistocht.¹⁰ Het hertogdom gaat terug aan Frankrijk –familie de La Tour d’Auvergne– in 1679 (Verdrag van Nijmegen). De bisschoppen van Luik blijven zich *hertog van Bouillon* noemen tot het einde van het *ancien regime*.

- **1190: graafschap Duras** (Sint-Truiden), komt terug naar de Luikse kerk. Bisschop Rudolf van Zähringen draagt het over aan de graven van Loon waarvan de bisschop van Luik suzerein is. Het komt rechtstreeks in handen van de Luikse bisschoppen in 1366.

- **1224: graafschap van Moha**, Hugo van Pierrepont erft het van de graaf Albert II van Dabo-Moha.

- **1227: stad Sint-Truiden**. Hugo van Pierrepont ruilt zijn eigendom Maidières (FR, Meurthe et Moselle) met Sint-Truiden, eigendom van de bisschop van Metz. De Stad wordt wereldlijk bestuurd door de bisschop (zuidoost gedeelte) en door de abt (noordwest) . Deze laatste hangt spiritueel af van de bisschop van Luik, wat voortdurend tot conflicten zou leiden.

- **1268: heerschappij van Mechelen**, Hendrik van Gelder. Teruggegeven aan Brabant in 1333.

- **1366: graafschap Loon**, bisschop Jan van Arkel. Graaf Thierry van Heinsberg overlijdt in 1361. De bisschop van Luik is suzerein van het graafschap sinds 1190 dat hij terugvordert wanneer de erfgenaam afziet van zijn rechten. De Luikse bisschop verklaart het graafschap onveranderlijk voor eeuwig (*inalterabel*). Het graafschap blijft zijn wetten, zeden en gewoonten behouden tot het einde van het *ancien regime*.

- **1568: graafschap Hoorn**, Gerard van Groesbeek. Graaf Jacques III sterft in 1531 zonder kinderen. Zijn broer Jan, proost van de kathedraal Sint-Lambertus treedt af (hij is niet priester gewijd) om hem op te volgen, maar sterft op zijn beurt zonder kinderen. Hij laat zijn graafschap aan Filip van Montmorency, zoon uit een eerste huwelijk van zijn vrouw. Filip, laatste graaf van Hoorn wordt in 1568 onthoofd –met graaf Balmoral van Egmont– op bevel van de hertog van Alva. Weer zonder erfgenamen wordt het graafschap terug overgenomen door zijn suzerein, de bisschop van Luik. Definitief geacteerd in 1614, onder Ferdinand van Beieren. Hier ook blijft het graafschap bestaan.

- **1740: baronie van Herstal**, G.-L. van Bergen koopt het van koning Frederik II van Pruisen.

- c. **Maastricht**: dubbelheerschappij dat voor een deel af hing van 1. het kapittel van de collegiale kerk/kathedraal O.L.V., onder gezag van de bisschop van Luik; en 2. een ander deel van het kapittel de parochie Sint-Servaas, onder gezag van de hertog van Neder-Lotharingen, dus de keizer, en later, in 1204 onder gezag van de hertog van Brabant¹¹.

Hugo van Pierrepont (1200-1229) is de eerste bisschop van Luik die de titel ontvangt van **keizerlijke prins**; feitelijk de eerste **prins-bisschop**. Nochtans is het bisschop Ferdinand van Beieren (1612-1650) die de eerste de titel « prins » in zijn aktes zal gebruiken.

Sinds de 13de E. wordt de bisschop van Luik door de keizer genoemd « *princeps noster dilectus* » (notre prince bien aimé). Tijdens de 15de E., zijn onderdanen -en de prinsen in hun briefwisseling– noemen hem « *illustrissimus princeps* ». Sinds de 17de E., is wordt het Frans “prince / prins” gebruikt.

In het buitenland wordt de bisschop van Luik als **Monseigneur de Liège** genoemd.

¹⁰ De l’An Mil à la Révolution – Op. Cit.

¹¹ J. Maquet, « Faire justice dans le diocèse de Liège au Moyen Âge (VIIIe-XIIe siècles) ». Genève, 2008, p. 264-267. Thèse doctorat ULiège

Op een plan van Luik (1730, L. Thonus, voor G.-L. van Bergen) leest men: (...) *ZIJNE DOORLUCHTIGHEID, BISSCHOP VAN LUIK EN PRINS VAN LUIK, HERTOG VAN BOUILLON, MARKIES VAN FRANCHIMONT, GRAAF VAN LOON, ETC.*

Elders, vindt men:

*CONSTANTIJN-FRANS VAN DE GRAVEN VAN HOENSBROECK, DOOR GOD PRINS VAN LUIK, BISSCHOP VAN LUIK, KEIZERLIJKE PRINS, HERTOG VAN BOUILLON, MARKIES VAN FRANCHIMONT, GRAAF VAN LOON, GRAAF VAN HOORN, ENZ. BARON VAN HERSTAL ETC.*¹²

Beiden *hertog van Bouillon*!? Het hertogdom is teruggegeven aan Frankrijk sinds 1679 (zie hoger)!

Belangrijk: bij de eerste leest men *bisschop vóór* (keizerlijke)*prins*, wat de voorrang van bisschop op prins bewijst; waarschijnlijk een reden dat Notger nooit gebruik gemaakt heeft van zijn titel van graaf, bisschop was belangrijk genoeg¹³.

Daarbij zou het logisch zijn om te spreken van *bisschop-prins*... Verloren slag, *prins-bisschop* is te vast verankerd.

Maar waarom wordt er geen melding gemaakt van de oudere graafschappen: Hoi, Haspinga en Moha?

Deze titels zijn "verdwenen", geabsorbeerd omdat ze op het einde van het ancien regime geen institutionele waarheid omvatten; ze hebben⁴ gefusioneerd om het "Land van Luik" te vormen.

De benaming *prinsdom* is recent, 19de eeuw, eerder sprak men van **Land van Luik** (*Pays de Liège*).

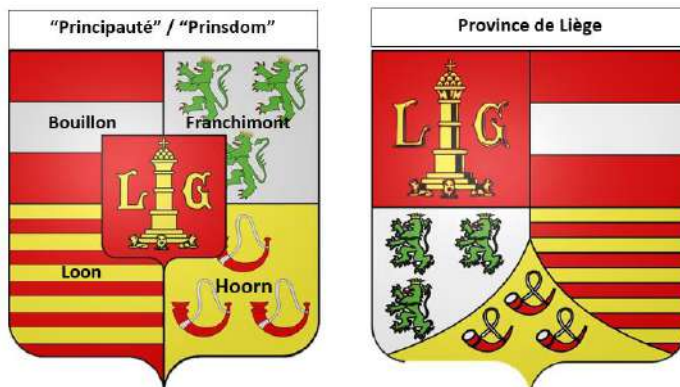
"Een feodaal prinsdom leek totaal niet op onze moderne staten met duidelijk afgebakende grenzen waarbinnen een publieke autoriteit op uniforme wijze de macht uitoefent. De progressieve uitoefening van de wereldlijke macht door een prelaat heeft er al eerst toe bijgedragen dat een zekere taalverwarring ontstond (zeker bij de hedendaagse mens) die makkelijk te verklaren valt in de toenmalige context..

Zo zag men vaak tot in de 18^e eeuw de uitdrukking diocesis of bisdom Luik om het Land van Luik (prinsdom) aan te duiden (eveneens in geografische werken of op kaarten), terwijl het bisdom zich in feite ver buiten de grenzen van het prinsdom uitspreidde. Het gaat hier om een oud gebruik. Nog in de 13de eeuw wordt met 'patria', (Luiker)land, het Ecclesia Leodiensis bedoeld, heel het bisdom Luik.

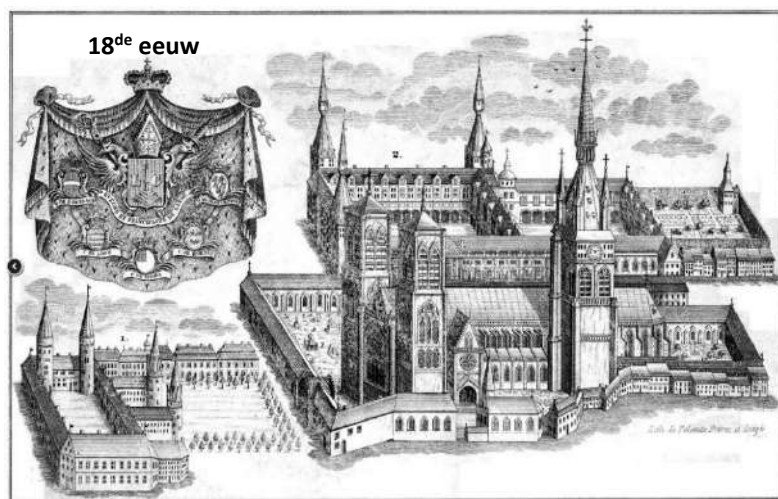
*Maar honderd jaar later, in de 14de eeuw, wanneer de bisschop zelf sprak over het '(Luiker)land' van het bisdom Luik (patria episcopatus leodiensis) bedoelde hij niet alle gelovigen van het bisdom, maar enkel de onderdanen van het gebied waarover hij de wereldlijke macht uitoefende..*¹⁴."

Of in het kort: *"Tot de 14de E. verstond men onder het "Land van Luik" het volledige bisdom Luik, hoewel het gebied waarover de (prins)bisschop de wereldlijke macht uitoefende in feite kleiner was dan het bisdom. Na de 14de E. omvatte de term "Luikerland" enkel het "prinsdom", m.a.w. het gebied waarover de (prins)bisschop de wereldlijke macht uitoefende, maar de verarring tussen Luikerland en bisdom bleef evenwel nog tot zeker in de 18de E. bestaan"*

De intronisatie van de bisschop gebeurde in drie talen: Latijn, Frans ("françois") en Diets.

⁴ De blazoenen van
 * Land van Luik (L) *
 * provincie Luik (huidige) (R)
 Ze verzamelen de blazoenen van de belangrijkste territoria. Vandaag maakt alleen *Franchimont* nog deel uit van de Luikse provincie.

1. Bisschoppelijk seminarie
2. Bisschoppelijk paleis
3. Kathedraal O. L.V. en Sint-Lambertus
4. Blazoën: keizerlijke kroon en hermelijn mantel = keizerlijke prins
 Mijter en kromstal = bisschop – Zwaard = wereldlijke prins
 Blazoenen van: Luik, Bouillon, Franchimont, Loon, Hoorn et Moha

¹² *Le siècle des Lumières dans la principauté de Liège* – 1980

¹³ *De l'An Mil à la Révolution* – Op. Cit.

¹⁴ *Le siècle des Lumières dans la principauté de Liège* – Op. Cit.

c. Adellijke hiërarchie in de Middeleeuwen

- Prins: *prins van den bloede* zijn leden van een koninklijke familie. Prinsen zijn hoge heren. Dat is ook zo voor kerkvorsten als prelaten en kardinalen.
- Hertogdom: oorspronkelijk een militaire administratie. De hertog was een hoge ambtenaar verantwoordelijk voor o.a. de publieke orde. Het hertogdom stond boven meerdere graafschappen, althans in de eerste eeuwen (8ste–14de).
- Margraafschappen (of markizaat): een graafschap "+". Aan de grenzen (*aux marches*) van het keizerrijk hadden de graven meer macht nodig om hun gebied te verdedigen. Wanneer de heerschappij van Franchimont markgraafschap werd in de 16de eeuw is die notie van *aan de grenzen* verdwenen.
- Graafschap: oorspronkelijk een territoriale administratie. De graaf, zoals de hertog, was een hoge koninklijke of keizerlijke ambtenaar.
- Burggraafschap: in principe een minder belangrijk graafschap met minder macht.
- Baronie: leengoed ontvangen van de koning of een hogere leenheer (hertog, graaf). Oorspronkelijk was hij "heer van ..." of *edele heer*. De baronnen gaan zich ook omringen met kleinere lokale heren. Met de uitdrukking "*de (Franse) koning roept zijn baronnen samen*", bedoelt men dat hij de belangrijkste hertogen en graven samen roept. Vandaag spreekt men van belangrijke mensen: politici van een partij (*les barons du PS ou du CD&V*), grote ondernemers.
- Ridder: geen adellijke titel. Alle edellieden wens-ten/moesten tot *ridder* beslaan worden, als bewijs van moed in het gevecht. Er was geen territorium geassocieerd aan de ridderschap.
- "Bachelier", edelman: 1. In afwachting van het ridderschap – 2. Niet genoeg bemiddeld om een troep (*ban*) op te roepen
- Jonkheer: een jonge edelman, ten dienste van een hogere heer. Frans: *écuyer*, drager van het schild (*écu*) van zijn meester.

Vandaag:

1. *Bachelier* bestaan niet meer –
2. Ridder en jonkheer zijn wel adellijke titels.

Deze hiërarchie en definities veranderen door de eeuwen heen, zeker vanaf 15de/16de E.

3. Abdijen

Bovenop hun wereldlijke eigendommen ontvangen of kopen de bisschoppen abdijen, hetzij ten persoonlijke titel, hetzij voor het bisdom; ze worden dus ook abt. De belangrijkste zijn:

- **888**: Lobbes, voor Franco:
  - **982**: Fosses,
  - **987**: Gembloux,
  - **992**: Brogne, Aldeneik, Saint-Hubert
- voor Notger;
- **1015**: Florennes, voor Balderik II.

Deze abdijen, met abt Saint-Laurent (Luik), hebben bijgedragen tot de reputatie die Luik genoot als "Athene van het Noorden". Dat prestige verloor Luik met de opkomst van de universiteiten van Bologna eerst, en nadien van de Sorbonne (Parijs) die vanaf de 13de eeuw het universitair onderwijs domineerden.

Andere abdijen die toebehoorden aan de Luikse bisschoppen:

- **1227**: Waulsort en Hastière voor H. van Pierrepont.

Volgende abdijen zijn ten **persoonlijke titel** gegeven aan de Luikse bisschoppen en gingen terug naar hun "eigenaar" na het overlijden van de begunstigde:

- **17de / 18de eeuw**: Stavelot-Malmedy, voor Gerard van Groesbeek en de Beierse Ernest, Ferdinand en Maximiliaan-Hendrik.

Het gaat hier wel degelijk over een cumul. De prinsbisschop van Luik cumuleerde deze titel met prinsabt van het "abbatiale prinsdom" van Stavelot-Malmedy, dat ook een **onafhankelijke staat** was.

De kromstaf en de zwaard in het blazoen duiden een geestelijke met wereldlijke macht aan.

- **Eind 15de/begin 16de eeuw**: Saint-Michel (Chalon-sur-Saône, voor Jan van Hoorn en Erardus van der Marck
- **1518**: Sint-Michiel (Antwerpen), voor Erardus van der Marck
- **1765**: Cheminon (Frankrijk), voor Frans Karel van Velbruck (toen nog kanunnik).

4. De Drie standen van het Land en de kanunniken

Het prinsdom was bestuurd door drie representatieve groepen, samen verenigd in de **Drie Standen**:

- **Primaire Staat:** het kapittel van zestig kanunniken van de Luikse kathedraal O.L.V. en Sint-Lambertus. Zij vertegenwoordigen alle geestelijken van het Land van Luik. In hun handen concentreren zij *het hebben, het weten en de macht*.
Die zestig kanunniken genieten van een zeer gunstig statuut, overal gekend. Ze hebben zes pausen aan het Rooms Katholieke Kerk geleverd.¹⁵
- **Nobele Staat:** aan het einde van de 18de eeuw waren er nog maar zeventien edellieden die de vereiste zestien betovergrootouders konden voorleggen om lid te mogen zijn van die Staat.
- **Derde Stand:** de vertegenwoordigers van de drieëntwintig Goede Steden, m.a.w. de twee burgemeesters per stad, dikwijls rijke burgers, die jaarlijks verkozen werden.
Geen enkele mandataris van de andere steden en de honderd dorpen zetelt mee.

De **Staatsdagen** (*Journées d'État*), m.a.w. de dagen wanneer de Drie Standen opgeroepen waren, in principe twee maal per jaar, voor een periode van tien dagen.

5. Investituur Wedstrijd / Concordaat van Worms, 1122

Bij het begin van het christendom kozen de gelovigen hun bisschop. De Frankische “barbaarse” koningen, bewust van de al maar groter wordende invloed van de godsdienst en hun bisschoppen, zoeken hun steun boven de confrontatie. Deze koningen gaan dan zelf de bisschoppen kiezen tussen hun trouwe edellieden.

Wanneer de bisschoppen wereld macht ontvangen, *prins-bisschoppen* werden, duidt de keizer vanzelfsprekend de hertogen en graven aan en daarbij draagt hij hertogdommen en graafschappen over aan bisschoppen.

Vanaf de 10de eeuw verliest de keizer aan macht terwijl die van de paus toeneemt. Deze laatste eiste dan zijn recht op om bisschoppen te benoemen... die ook hertog of graaf waren, aangeduid door de keizer. *Kwadraatuur van de cirkel?*

Ten gevolge van deze situatie ontstaat een investituurstrijd die enkele tientallen jaren zal duren om te eindigen op 23 september 1122 met het ondertekenen van het Concordaat van Worms, tussen de paus Calixtus II en keizer Hendrik II. Van dan af kiest het kapittel van de kathedraal zelf zijn bisschop.

De procedure verloopt in drie fases :

- I. de **kanunniken** van een kathedraal waar een bisschop over wereldlijke macht beschikt **kieszen** hun bisschop;
- II. de **keizer** geeft de wereldlijke investituur (graaf, hertog) door hem een **scepter** te geven;
- III. de **paus** bevestigt door **kromstaf en ring** te geven.

Dit is opnieuw een bewijs van het belang van de kanunniken!

6. “Conclusie” over het Oud-bewind

De naam *prinsbisdom Luik* is een notie van de 19de eeuw, bedacht door de historici van het nieuwe België. Het prinsbisdom bestond niet als een geheel territorium, noch als juridische entiteit. Het was gevormd door een amalgaam van hertogdommen, markgraafschappen, graafschappen en heerschappijen en evolueerde doorheen de eeuwen.

De grootste eigendommen (graafschappen, ...) waaruit het *prinsdom* bestond hebben hun naam behouden, hun wetten en gewoontes. De bisschop van Luik was hertog van Bouillon, graaf van ... en van .... Hij was *prins* door zijn *grandeur*, niet van als eigenaar van een prinsdom. Nochtans zijn de eerste graafschappen toegewezen aan de bisschop van Luik (Hoei, Brunigenrode, Haspinga, Moha) samengesmolten om het begin van het *Land van Luik* te vormen. Dit proces heeft wellicht meerdere honderden jaren geduurd. Men spreekt er niet meer over sinds het 13de eeuw. Maar het zou interessant te weten onder welke titel de bisschop van Luik akte tekenende die die graafschappen aangingen.

Het *prinsdom* is een extrapolatie dankzij het belang, de (relatieve) onafhankelijkheid, de aura van *Monseigneur van Luik*, bekroond met de titel *keizerlijke prins*. Per conventie –en faciliteit?– zoals bij *Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden of soms “van België”*, spreekt men van *prinsdom Luik*.

Is vragen om te spreken van *Land van Luik* een verloren slag?

¹⁵ Cf. *De Luikse Pauzen* – op. Cit.

Kaarten van het Land van Luik Bisdom(mem) en "prinsdom"

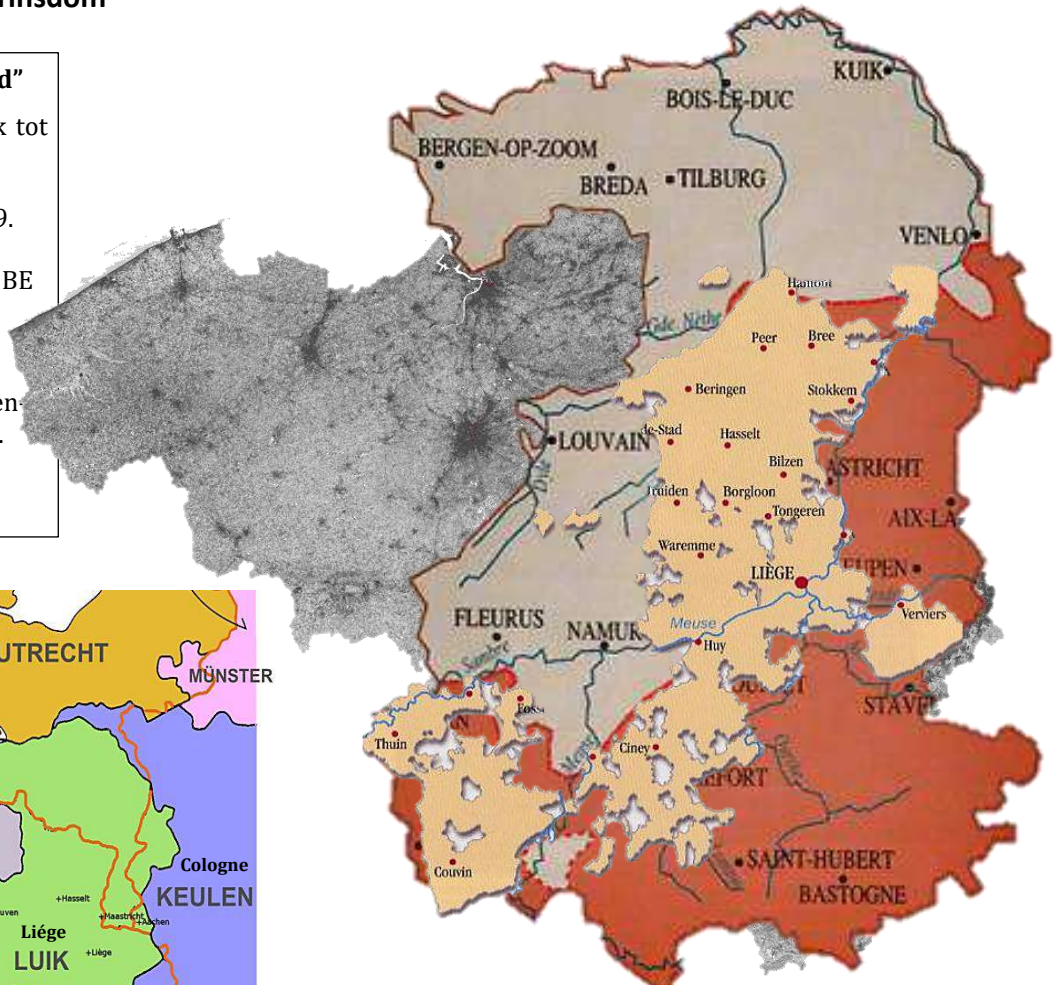
Op Internet vindt men een grote aanbod aan kaarten, alle maten en periodes.

1. Evoluties van het "Land"

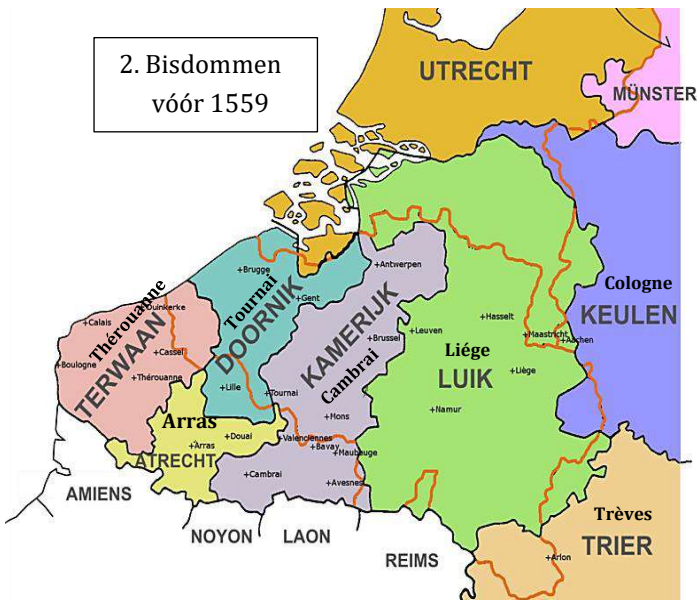
Kaki + bruin= bisdom Luik tot 1559. ±20.000 km²

Bruin= bisdom Luik na 1559. ±11.000 km²
(gelijk aan ±bisdom Luik, BE en NL Limburg)

Geel= "prinsdom" Luik, gelijk aan burgerlijke eigendommen van de bisschop. Eind 18de E. = 5.700 km²

2. Bisdommen vóór 1559

3. Na 1559 : nieuwe:

 3 aartsbisdommen

 15 bisdommen

Na 1559 = aantal bisdommen is fors gestegen. Luik in twee verdeeld

Drie nieuwe aartsbisdommen –waaronder Mechelen– en vijftien bisdommen worden opgericht door de pauselijke bul *Super Universus* van 12 mei 1559. Daardoor verliest de bisschop van Luik – en anderen– zijn bisschoppelijke bevoegdheden in de territoria onderworpen aan de Spaanse koning. Luik verliest zo bijna de helft van zijn territorium dat nu nog maar ± 11.000 km² telt.

Het Land, het “prinsdom” van Luik – Eind 18de eeuw – 5.700 km²... Een patchwork

Het prinsdom was onderverdeeld in *kwartieren*, soort van administratieve indeling die o.a. als fiscale kring. Naargelang het kwartier beschikten de bisschoppelijke agenten –soms een groot drossaard– over een grote macht. Nochtans, graafschappen als Loon en Hoorn bleven hun graaf (de bisschop), hun wetten en eigen gerecht behouden. Het Land zelf was een werkelijke *patchwork* van enclaves:

Zevenentwintig **enclaves buiten** het territorium :

elf in het graafschap Namen, zeven in het hertogdom Luxemburg, vijf in het hertogdom Brabant, twee in de Verenigde Provinciën, één in het graafschap Rekem en nog één in de heerlijkheid van Pietersheim.

Eenendertig **enclaves binnen** het territorium:

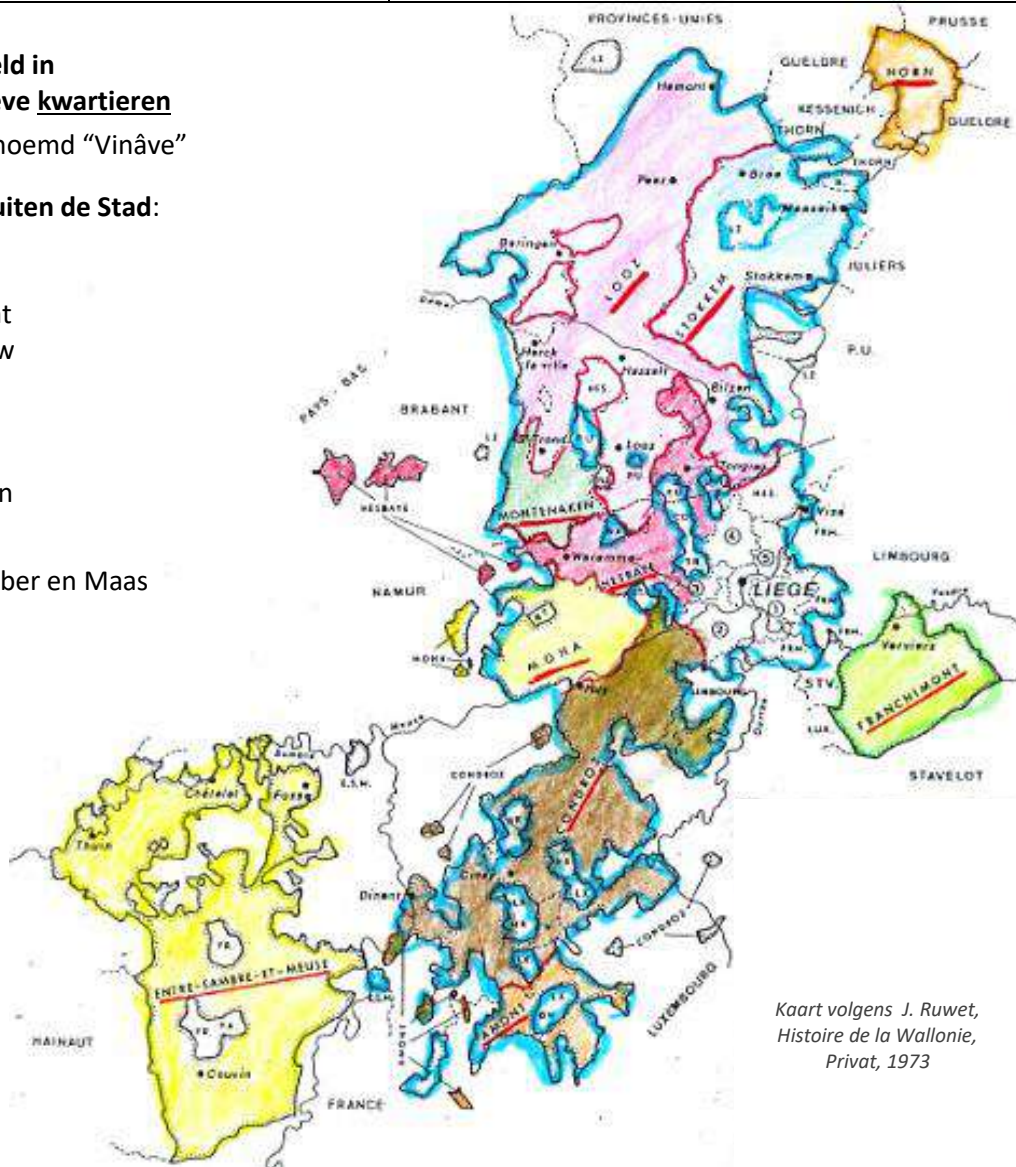
vijf van Namen, zes van Luxemburg, drie van Stavelot, twee Franse, één van het hertogdom Bouillon, één van het electoraat van Trier, één van het electoraat Keulen en één van het klein soevereine graafschap Fagnolles, eigendom van de prins de Ligne.

Land van Luik verdeeld in vijftien administratieve kwartieren

* vijf, *voorsteden* genoemd “Vinâve”

* Tien kwartieren, buiten de Stad:

- Amont
- Condroz
- Franchimont
- Haspengouw
- Hoorn
- Loon
- Moha
- Montenaken
- Stokkem
- Tussen Samber en Maas

Kaart volgens J. Ruwet, Histoire de la Wallonie, Privat, 1973

Men sprak toen over de taal *françoys* voor “le français / Franse taal” en graafschap was vrouwelijk (une comté), soms nog in de 19de eeuw Diets (thiois) : oud-Limburgs-Vlaams dat gesproken werd in het zuidoosten, de streek van de “drie grenzen”.

Deze 23 Goede Steden, + Maastricht, pronkten met een perron, symbool van dit statuut en Vrijheden. Vele van die perrons zijn fysiek verdwenen. De Vlaamse (Zuidelijke Lage Landen) steden hebben een belfort als gemeentelijke vrijheden... Vlaamse steden zoals ... Mons (Bergen), Namur (Namen), Tournai (Doornik), Lille (Rijsel).

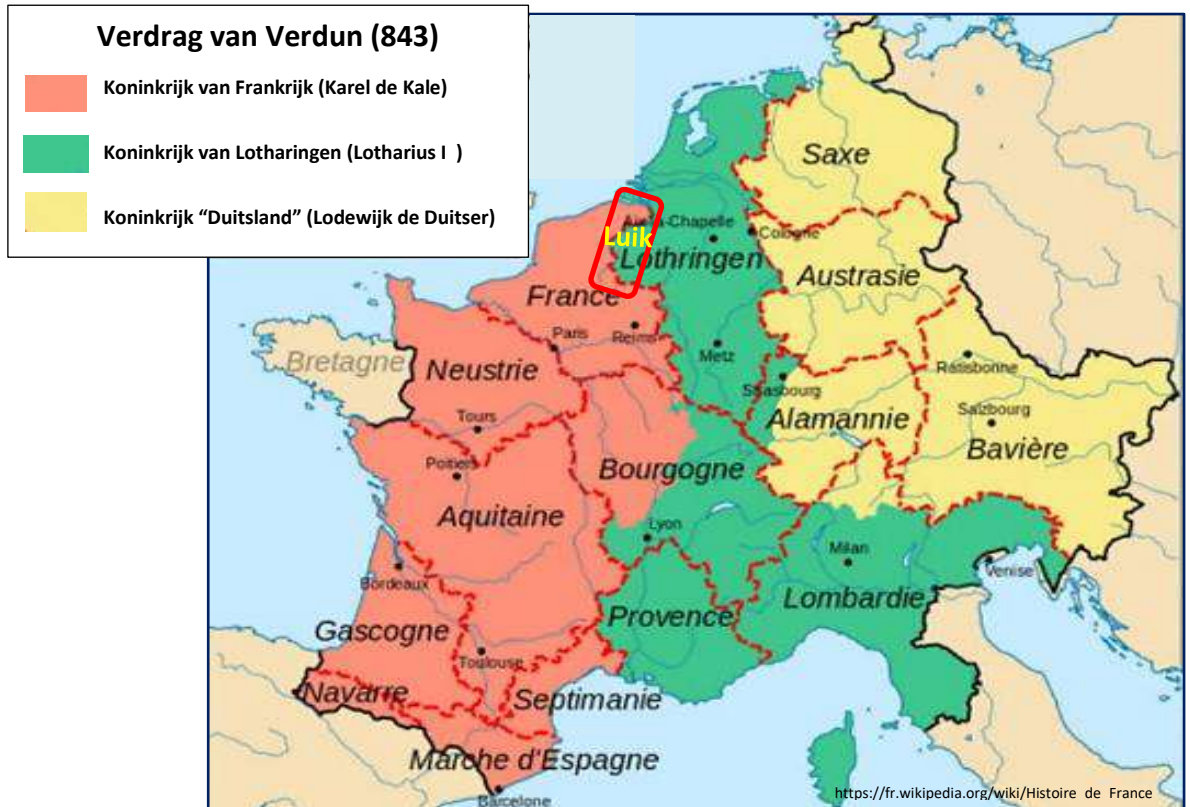
23 Goede Steden (en hun rangorde)

11 françoyses: Liège(1), Châtelet(9), Ciney(5), Couvin(8), Dinant(4), Fosses-la-Ville(7), Huy(3), Thuin(6), Verviers(23), Visé(11), Waremme(12);

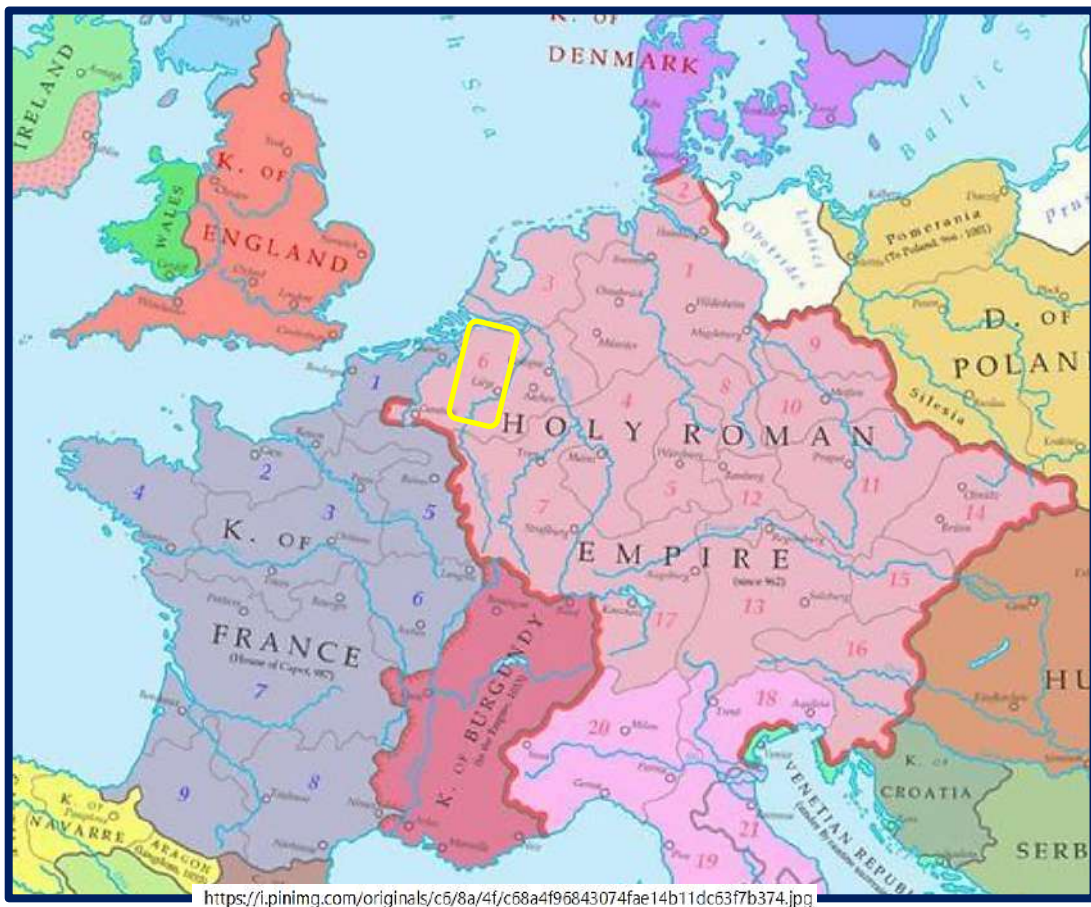
12 diets (thioises): Beringen(17), Bilzen(16), Bree(18), Hamont(21), Hasselt(14), Loon(13), Maaseik(15), Herk-de-Stad(19), Peer(22), Sint-Truiden(10), Stokkem(20), Tongeren(2).

Sinds het graafschap Loon terug geëist was door de bisschop van Luik (1366), hebben steden van dit graafschap het statuut van Goede Stede gewonnen. Hun protocollaire rangorde komt dan logischerwijze na die van de andere steden. Sint-Truiden was al Goede Stede sinds 1227, en Verviers, als laatste, in 1651.

Luik en zijn burenen, door de eeuwen heen

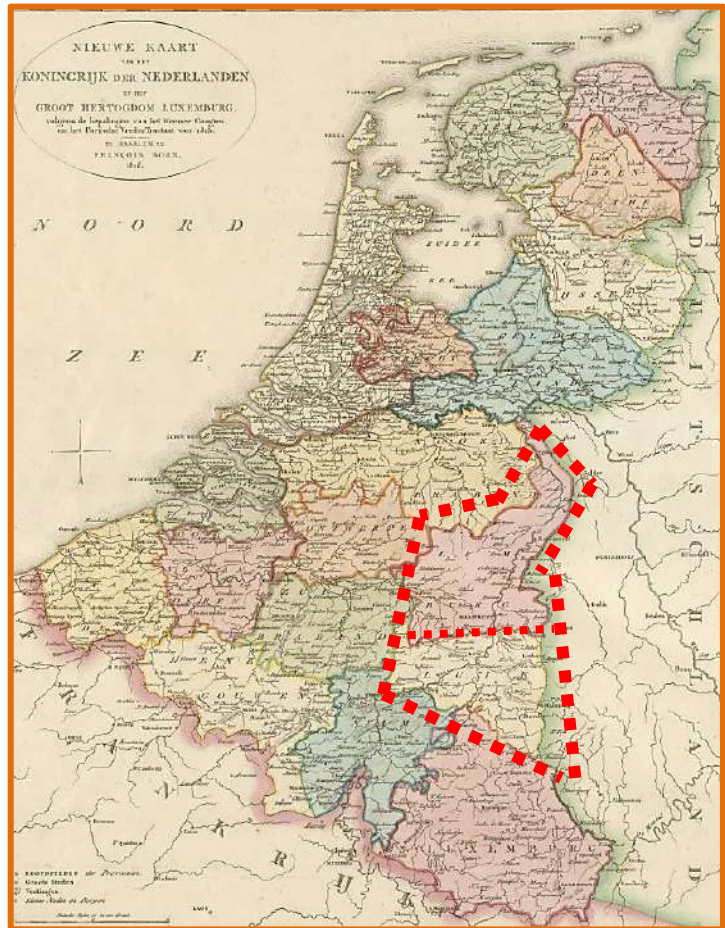

Luik in "Europa", jaar 1000

1. Einde van het Ancien Régime (Oud Bewind) tot vandaag

- * **1789**: de Franse Revolutie zet een punt achter het oude bewind, aan de privileges, aan de adel, aan de godsdienst. Het *prinsdom* houdt op te bestaan.
- * **1789** (18 aug.), Luikse Revolutie – In tegenstelling tot de Fransen die alles *revolutioneren*, wensen de Luikenaren terug te gaan naar het verleden, met andere woorden het afschaffen van het Reglement van 1684 van Max.-H. van Beieren. Ze wensen hun oude voorrechten terug.
- * **1 oktober 1795**: Land van Luik wordt ingelijfd bij Frankrijk en is verdeeld in *Département de l'Ourte* (vandaag "Ourthe") en van *Basse-Meuse*.
- * **1801**: Napoleon tekent het concordaat met paus Pius VII. Godsdienst terug in voege
- * **1802**. Het bisdom herleeft, zonder *prins*.
- * **1815-1830**: Koninkrijk der Nederlanden.
De *Départements de l'Ourte en Basse-Meuse* worden provincies, de *Liège* en van Limburg.
- * **1830**: Belgische revolutie: onafhankelijkheid met het ontstaan van België
- * **1839**: Willem I, koning der Nederlanden, aanvaardt het Verdrag van de XXIV Artikels (2de Conferentie van Londen) dat de onafhankelijkheid van België bezegelt.
België geeft Nederlandse Limburg en Luxemburg terug.
Het bisdom Luik verliest al zijn parochies in het Nederlandse Limburg, waaronder zijn seminarie van **Rolduc** dat voor een deel verhuist naar het kleinseminarie van Sint-Truiden. Vandaag worden alle priesters van Wallonië gevormd in het seminarie van Namen¹⁶.

- * **1967**: bisdom Luik wordt opnieuw herschikt bij de stichting van het bisdom Limburg en verliest al zijn Limburgse parochies, maar blijft tweetalig Frans-Duits, voor de *Deutschsprachige Gemeinschaft*.

case closed of ... ???

Bisdom Luik – Na 1559 en de scheidingen van 1839 en 1967

8. Prins van Luik (*prince de Liège*) in de 20ste eeuw – 1934-1993: Albert (°1933 - ....),

Kort na het ontstaan van ons koninkrijk ontvingen de zonen van de koning een eretitel, zonder eigendommen noch inkomsten. KB 16/12/1840 : de oudste ZOON wordt *hertog van Brabant*, de tweede wordt *graaf van Vlaanderen*.

Voor de dochters was niets voorzien.

Wanneer de *hertog van Brabant* vader van een zoon wordt, wordt deze *graaf van Henegouwen* gemaakt (KB 12/6/1859).

Maar twee eerste zonen van hertogen van Brabant ontvingen de titel van *graaf van Henegouw*:

- * Leopold (1859-1869), zoon van toekomstige Leopold II (KB 12/6/1859)
- * Boudewijn (1930-1993), zoon van toekomstige Leopold III (KB 10/9/1930). Hij is niet het oudste kind van Leopold (toen nog hertog van Brabant); Joséphine-Charlotte (1927-2005) is ouder, maar dochters ontvangen geen titels.

De andere kinderen van de hertog van Brabant ontvangen geen titels.

Wanneer Albert in 1933 op de wereld komt ontvangt hij geen titel, want zijn vader is nog steeds *hertog van Brabant*.

Na het dodelijk ongeval van koning Albert I, in 1934, komt Leopold (III) op de troon en zijn oudste zoon,

Boudewijn, wordt *hertog van Brabant*. Hij is ook de troonopvolger.

Als tweede zoon van de koning had Albert wettelijk *graaf van Vlaanderen* moeten worden. Maar deze titel is niet vrij, want deze wordt nog –logisch– gedragen door de tweede zoon van Albert I, de vorige koning. Karel van Vlaanderen (1903-1983, Regent van België, 9/1944-8/1950) is nl. de broer van de regerende koning, Leopold III.

Koning Leopold III wenst toch een titel aan zijn tweede zoon Albert te geven.

* Enerzijds om de stad Luik te honoreren voor haar verzet tijdens de Duitse invasie van augustus 1914 –wat haar het Kruis van het Franse Legioen van Eer oplevert,

* Anderzijds waarschijnlijk ter ere van het glorieuze verleden van het bisschoppelijk prinsdom.

Albert ontvangt daarom de titel van **prins van Luik** (KB 7/8/1934).

Hij zal de enige *prins van Luik* zijn sinds de onafhankelijkheid van België. Inderdaad, door KB 16/10/2001 zijn de eretitels voor de koningskinderen (graaf van Vlaanderen en graaf van Henegouwen) afgeschaft; alleen de troonopvolger(ster) wordt hertog(in) van Brabant, vandaag is dat Elisabeth, dochter van koning Filips.

*Dat dit alles ons niet belet
om goed te slapen*

*De bibliografie is even groot als deze tekst, daarom is ze niet bijgevoegd.
De voetnoten geven al een idee.
Bedankt voor het begrip.*

*Dank aan de heren historici voor het nalezen,
verbeteren en voor hun suggesties:*

- *Julien Maquet, PhD Geschiedenis, Conservator Schatkamer kathedraal Sint-Paulus, Luik ;*
- *Kevin Schmidt, PhD Geschiedenis en o.a. collega gids*
- *Frédéric Marchesani, historicus Attaché bij Agence Wallonne du Patrimoine ;*

Charles (« Jean-Pierre ») Dechesne
Guide régional Liège/Luik
+32 (0)11 68 34 97 – +32 (0)496 71 73 83
dechesne.jp@skynet.be
[Koninklijke Gidsenbond Sint-Truiden | Facebook](#)
[Guides à Liège-ALGA | Les Guides Liégeois | Facebook](#)

Cdt d'Avi e.r. – Cdt v/h Vlw b.d.